

Discurs d'ingrés

LA TERAPÈUTICA EN TEMPS DE PERE VIRGILI: MEDICAMENTS EMPRATS PER PERE VIRGILI I ELS SEUS DEIXEBLES^a

J. Bech

Excel·lentíssim Senyor President, Digníssimes Autoritats, Excel·lentíssimes Sres. i Srs. Acadèmics, Senyores i Senyors:

És per a mi un gran honor haver estat elegit Membre Corresponent d'aquesta Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona. Amb emoció, Excel·lentíssims Senyors, us paleso la meua profunda gratitud, ja que tan alta distinció s'ha d'atribuir, més que als meus mèrits, a la vostra amistat i benevolença.

Cal subratllar el meu profund agraïment als Excel·lentíssims Srs. Acadèmics que em van proposar com a candidat.

Dedico aquest breu discurs a la meua estimada esposa, Joana, per la seva inesgotable comprensió i generositat davant del sacrifici que li suposen les meves moltes hores substretes a ella i a la família.

L'elecció del tema no ha estat difícil, ja que es celebra aquest any el tricentenari del naixement del cirurgià Pere Virgili, que més que renovar, en realitat, va crear la cirurgia "moderna" a l'imperi espanyol del s. XVIII. Amb motiu d'aquesta celebració, eminents personalitats han dictat a Tarragona, Vilallonga del Camp (lloc de naixement de Virgili) i Barcelona esplèndides conferències sobre diferents aspectes biogràfics i de la immensa obra realitzada pel cirurgià vilallonguà, però crec que ningú ha tractat el tema que avui intentaré desenvolupar: "La terapèutica en temps de Pere Virgili: medicaments emprats per Pere Virgili i els seus deixebles". (Val a dir que, per diverses raons, ja m'he ocupat d'altres aspectes de Virgili en treballs precedents, [1967, 1985 i 1985b]).

Òbviament, la *Terapèutica (latus sensus)* de l'època comprenia la *Dietètica*, la *Cirurgia* i la *Farmàcia*.

En cap moment el gran cirurgià, creador dels reials col·legis de cirurgia de Cadis i Barcelona, va menystenir els medicaments. Ans al contrari, manifestà que sobre la porta del Reial Col·legi de Cadis, que acabava de crear, escauria posar-hi els "atributs de la cirurgia, que són: la prudència, la *farmàcia*, el ferro i el foc". L'estreta relació entre cirurgia i farmàcia, recordada oportunament per Virgili, no era cap descobriment i aquests lligams venien de molt lluny. Tots els cirurgians des de la més remota antiguitat en llurs obres incloïen la curació pels medica-

ments i pel ferro. Bons exemples en són els tractats de Teodor, Salicet, Lanfranc, Chauliac, Paré, etc.

Pere Virgili neix a les acaballes del segle XVII, l'any 1699, i mor el 1776. Per tant el nostre estudi se centra en el segle XVIII, però inclou a manera d'antecedents al·lusions al segle XVII. Això permetrà situar millor les circumstàncies de l'evolució de la "matèria mèdica" en l'entorn de Virgili i deixebles.

De bell antuvi cal aclarir que les fons d'informació primària han estat els dos formularis emprats a l'Hospital de la Santa Creu, *Particulares Medicamentorum*, de Joan Pascual i Llobet (1677) i la *Synopsis Formularum* de Milans Rosell, amb el *Catàlogus Medicaminum* de l'apotecari Hemeteri Olçina (1741), la *Pharmacopea Cathalana* de Joan Alós (1686), tres cartes de Virgili en què sol·licita medicaments des d'ultramar a l'Intendent de Cadis (1740, 1743, 1744), la *Farmacopea de la Armada* de Leandro de Vega, Cadis (1759), el *Codex Formularium Chirurgis* (1771), *Principis de Cirurgia* de Francisco Puig (1753), *Tratado Theorico-Practico de Materia Medica* de Juan Rancé (1773), *Tratado de las enfermedades de los ojos* de Domingo Vidal (1785), i *Avisos sobre el método de recetar* de Puig (1769). També s'han consultat un projecte d'Hospital Militar de 1716, Tarifes des 1674 a 1755, i farmacopees dels s. XVII i XVIII (Codex, 1638; Donzelli, 1675; Charas, 1676; Lemery, 1645; *Farmacopea Matritensis*, 1739; Loeches, 1721. etc.). Com a literatura secundària, s'han emprat treballs propis (Bech, 1967, 1985a, 1985b, 1999, en premsa; Bech i Grau 1998, Bech et al. 1998).

A priori podria semblar que per a Virgili, home d'acció, eficaç i agosarat -practicava la litotomia (o extracció de càlculs de la bufeta de l'orina) en menys de tres minuts-, el tema dels medicaments (amb llur laboriosa preparació, segons l'art) fos quelcom fútil i secundari.

En la present aportació intentaré palesar que no només tenia molt clara la importància dels medicaments, sinó que estava imposat en els remeis moderns, és a dir, ja coneixia i emprava medicaments químics.

Algun autor dels que han intervingut en els citats actes de commemoració em sembla recordar que va dir que Lacombe va explicar, en el setge de Gibraltar, al jove i poc experimentat Virgili, que més enllà dels Pirineus hi havia una cirurgia, i se sobreentén una medicina, farmàcia, etc., molt més capdavan-

^aDiscurs d'Ingrés com a Acadèmic Corresponent a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, 16/11/1999.

tera que la rudimentària que el vilalloguï havia experimentat a Tarragona i València.

Aquesta afirmació s'ha de matisar, ja que malgrat el gran endarreriment que va comportar la pragmàtica de Felip II (Aranjuez, 22 de novembre de 1559), en prohibir als súbdits de viatjar a l'estranger per a estudiar, a la Corona d'Aragó ni havia una riquíssima tradició. Només cal recordar les exímies obres de Llull, Arnald de Vilanova, Rupescissa, Bernat Despuig, Johan de Vic, Lluís Alcanyis, Pere Pintor, etc., i l'influència de les escoles de Montpeller i Salern, entre d'altres.

La Concòrdia de Barcelona (1511), segona farmacopea més antiga del món, no va aparèixer per generació espontània, sinó com a fruit madur de l'alta tradició científica forjada pels citats precursors. Molt abans que l'estrident Paracels, a la fi del s. XIV, inventés la iatroquímica o spagíria, ja Arnald de Vilanova (1240-1311) l'havia practicada 200 anys abans. Només cal llegir atentament i aparelladament les seves *Opera Medica* i *Rosarius philosophorum* per a copsar com parla magistralment de "fermentacions", "destil·lacions", "sublimacions", "tinctures", "olis", "vins", "elixirs", "arcans", etc.

La medicina catalana dels segles XIII i XIV fou un referent per a l'Europa culta, nombrosos autors la citen. En nom de la brevetat, només n'aportaré un exemple: la de l'eminent metge florentí, Marsili Ficino, que a les pàg. 301, 340, 347, etc., de l'obra *De Vita Libri tre*, amb gran elogi, pren model del que feien "doctores catellani (o catellanorum)".

Però no fou tan sols aquesta gloriosa tradició la que va influir en la formació iniciàtica de Pere Virgili a Tarragona. Quatre factors més completaren la sòlida formació del cirurgià.

D'aquests, el primer, encara que tràgic per al destí global de la nació catalana, fou decisiu per al jove Virgili. Em refereixo a la fi de la guerra de successió, amb l'ocupació per les tropes castellanes i franceses. Dins les últimes hi havia cirurgians, metges i apotecaris que coneixien les obres de Quercetà (1544-1609), Van Helmont (1577-1644), Sennert (1572-1637), Riveri (1589-1655), Batei (1608-1669), Renodeus, Bauderon (1540-1623), Charas, Sauvageon (1670) i Lemery, entre d'altres.

Els sanitaris francesos, com ara el cirurgià Sorel i Abolin, que era l'apotecari major de les tropes que assetjaren Barcelona, i fins i tot alguns catalans, com Joan Minuart i Gabriel Ribals, es queden a servir amb les tropes de Felip V. A Tarragona, a casa del cirurgià Gabriel Riera o bé a l'hospital, Virgili començà a conèixer llurs tècniques i remeis. En els setges de Gibraltar i Oran devia comprovar la utilitat del *Elaboratori Galeno Chimico Pharmaceutico*, dirigit per l'apotecari major Francisco Ramós.

El segon factor fou el destí a Cadis (i Sevilla, on participa en sessions de l'*Acadèmia de Medicina y otras Ciencias*, amb Jordi Juan, Gaviria i d'altres), que en l'època era el punt d'arribada i distribució per tota Europa de les drogues d'Amèrica (quina, tolú, guaiac, sarsaparilla, etc.). Tant a l'Hospital de Cadis com més tard en el Reial Col·legi de Cirurgia que fundà Virgili o en els seus quatre viatges a Amèrica, entra en contacte amb els nous medicaments d'origen vegetal.

El tercer factor fou l'estada a París al costat de Le Dran, Le Cat, Petit i d'altres, amb tot l'esperit de l'empirisme practicat al "Jardin des Plantes", on capta perfectament els últims aspectes de les grans polèmiques entre metges i cirurgians, entre galenistes i iatroquímics, entre els partidaris i els antagonistes en l'ús d'antimonials, entre el galenista Patin i el iatroquímic Turquet de Mayerne, (que es degué refugiar a Anglaterra, on fou decisiu en la redacció de la revolucionària *Pharmacopea Londinensis*), etc. Ben segur que Virgili, que havia preparat el viatge en menys d'una setmana, no perdé ni un sol minut d'aquell meravellós escenari parisenc, polèmic i, per tant, enriquidor.

Un quart factor en la seriosa consideració dels medicaments moderns, químics, per part de Virgili, cal buscar-lo en la seriosa implantació dels seus col·legis de cirurgia de Cadis i Barcelona en hospitals consolidats, amb una llarga tradició. Val a dir que entre Cadis i Barcelona hi havia diferències. Així, abans d'arribar Virgili a Cadis, a l'hospital la preparació i l'administració de medicaments era deficient:

("...se equivocan y no daban a los debidos tiempos la aplicación de los medicamentos, dando purga a quien no se le habia mandado, sino orchata, por no ser inteligentes los enfermeros", Diputación de Sanidad en el Hospital Real de Cádiz, 13 de Abril de 1727, "...se reconoció la botica de dicho hospital y en ella no se halló método formal de recetarlos y estar escasa generalmente de todos los medicamentos..."; Actas del Cabildo de 2 de Julio de 1728.)

En canvi, a Barcelona, a l'Hospital de la Santa Creu, hi havia metges i cirurgians com Thomas, Milans, Rosell, Puig, etc., i apotecaris experimentats com Pasqual i Llobet (1677) i Olzina (1741).

Quasi cent anys abans que Virgili fundés el Col·legi de Cirurgia de Barcelona, a l'esmentat Hospital era vigent el formulari anomenat *Particulares Medicamentorum descripciones* (1677), amb medicaments preferentment galènics, però amb un principi de fórmules i procediments químics. Així se cita l'esperit de vitriol (destil·lat amb alambí), el lapis prunella seu cristallum minerale, el nitrum puri, el flores sulphuris, els aceti rosati, la tutia preparada, la cerussa, els sublimati, les salis esentia-lis, idest cremor seu les cristalli tartari, l'unguentum mercurii expertum, l'aluminis usti, l'aluminis rupei, el Spiritus sulphuris campanarius (...destil·letur...), l'agua aluminosa, luto sapientia (ut adiunt chymicos). Amb aquest aclariment ens indica que l'autor estava familiaritzat amb els químics.

És a dir, ja se citen dos "esperits", "aigües", etc., formes introduïdes per la química farmacèutica. Si això passava el 1677, no cal dir que el 1741 els medicaments químics (com diverses aigües simples i compostes), "spagíria", o medicaments pròpiament dits químics (vg. antimoni diaforètic, antimoni diaforètic marcial, mantega d'antimoni, aetiops, croccus, calomelanos, etc.; esperits, olis destil·lats, sals, elixirs, extractes, etc.; abunden abastament).

En l'edició de 1749 del *Synopsis Formularum* hi consten 430 receptes, amb 31 cites de Lemery, 5 de Mynsicht, 4 de Quer-

cetani, 4 de Fuller, 4 de Silvio, 3 de Paracels, 3 de Crollio, 2 de la *Pharmacopea Londinensis*, 2 de Charas, etc. És a dir, la *farmàcia química* ja precedia en uns anys a la fundació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona 1764 per Pere Virgili.

Fins aquí els documents anteriors a Virgili.

Del propi Virgili tenim molts testimonis directes de l'estimació pels medicaments i pels apotecaris i el seu art.

Així en els "Estatutos del Real Colegio de Cádiz (1748)" hi consta: "Siendo preciso que estos colegiales entiendan y sepan alguna cosa de la composición de los remedios y el modo de dispensarlos, será obligación del Boticario Inspector de Medicinas avisar al Cirujano Mayor cuando haga la composición de Medicamentos, para que concurriendo los Colegiales explique los Simples que entren en ella, el modo de hacer la dispensación, la dosis y las virtudes. Por este trabajo, quiere el Rey que se abone mensualmente al Boticario Inspector, 10 escudos de vellón además de su sueldo..."

I en un escrit de Virgili del 7 de Juliol de 1750 sobre l'equipament dels vaixells diu:

"...La medicina en el supuesto de ir un boticario embarcado y pagado por S.M. se podría comprar las simples y prepara aquellos que fueren menester; como de los absorbentes, pulverizar aquellos que deben servir para los electuarios y confecciones, "destilar algunos espíritus" (aclariment eloqüent de la formació química del savi vilallonguè) y poner y formar las píldoras, los emplastos y todo aquello que es menester tiempo y trabajo..."

"...aceite para la botica...", "...el asentista de las cajas de medicina... Será de la obligación del Asentista de proveer todas las medicinas simples y compuestas, aguardiente..."

"... Se le pagará el sueldo de 25 escudos y dos raciones diarias a un boticario durante la campaña, para que reemplace y guarde la medicina, el cual servirá de apoderado o asentista el que será probado por el Boticario Inspector. Dicho boticario, tendrá obligación de asistir a la visita del Cirujano en el navío que estuviere embarcado, para escribir la medicina que dicho Cirujano mandare y distribuirla por su mano a los Hospitales que le fuere mandado y asimismo, si se pone Hospital en cualquier paraje que sea por cuenta de S.M., tendrá la obligación de trabajar lo que fuere menester en la composición y conservación de la Medicina (aquesta expressió és clar indicatiu que reconeix el dur i delicat treball de l'apotecari).

"... Se dará casa o almacenes en los puertos que embarcaren los navíos de cuenta de S.M. para poner las cajas y lugar proporcionado, para trabajar la medicina que fuese menester reemplazar. Se le dará buque para que pueda embarcar la medicina de repuesto...etc".

També Virgili es preocupa d'enviar becaris a París, Bolonya i Leyden i que, a més de les disciplines pròpiament mèdiques i quirúrgiques, estudiïn botànica i química... I proposa que " se confiese a Don José Selvarresa la plaza de Maestro de Química".

Altre bon exemple d'interès de Virgili pels medicaments "químics" és la petició que Monsieur La Planche, que havia de tre-

ballar pensionat en un laboratori a Madrid i que sembla "...hasta el presente no le ha dado destino...por no haberse finalizado o formalizado el Laboratorio que se intentaba establecer". "Las composiciones que en Cadiz se han visto de él, de medicamentos exquisitos, están trabajados con tal inteligencia y perfección, que no se encuentran semejantes en España...conviene muchísimo...se le mandase venir a Cadiz... En este tiempo puede formar a los discipulos y para que no carezcan enteramente de sus instrumentos de vidrio para las operaciones químicas...". "...que de Madrid traiga un juego de morteros de hierro de los que estan en la Casa de la Geografía... y para hacer las operaciones químicas... orden al Intendente para que mande librar... lo que La Planche diga sea necesario para sus ingredientes. Todo lo cual hago presente a la V.E. para que disponga..." Aquest final d'escrit, a més, és un bon exemple del tarannà diplomàtic de Virgili. Una altra prova de l'interès de Virgili pels medicaments es troba en el Títol 7è, sobre els exàmens, dels Estatuts del Reial Col·legi de Cirurgia: En l'Examen 8è diu " Se interrogará de los medicamentos simples y compuestos, tanto de los internos como de los externos y de los medicamentos quirúrgicos simples y compuestos; y particularmente se preguntará de los externos, como son emolientes o suavizantes, resolutivos, emplastos de diferente naturaleza, cataplasmas, fomentos, aceites, bálsamos simples y compuestos y de las virtudes, dosis y efectos".

D'especial relleu il·lustratiu del coneixement que Virgili tenia dels medicaments són tres cartes (de 1740, 1743 i 1744), en les quals d'Amèrica demana reposició de medicaments, sempre amb afirmacions que indiquen un ple coneixement de la matèria; "...porqué encontramos toda la medicina que en ellos contenian fuera de estado de poder ser usada por lo que fué preciso proveerlas de nuevo... de la mucha calor y humedad de este Pais..."

En la del 26 d'abril de 1744, escriu: " Pongo los Remedios Simples por cuanto estos se conservan mucho más tiempo que los Compuestos los que se podrán trabajar cuando se hayan menester pues tenemos en la escuadra dos Boticarios y estos podrán elaborarlos..."

Hi ha llistes amb el nom i el pes o volum del que demana.

Demana tant medicaments galènics com químics. Així a les cartes s'hi troben, entre d'altres, les drogues següents: Aceites, Agua rosada, agua fuerte, minio, cardenillo, alcanfor, soliman, azogue, nitro, sal de tartaro, sal amoniaco, tintura de incienso, tintura de almáciga, vitriolo de Chipre, canela, azafran, alumbre de roca, borax, ruibarbo, bálsamo de copaiba, espíritu de nitro, espíritu vitriolado, espíritu de terebinta, sal catartica, sal de saturno, antimonio crudo, antimonio diaforético, benjui, etc. Respecte dels seus deixebles, a la *Farmacopea de la Armada* de Leandro de Vega (Cadis, 1759), es classifiquen els medicaments per llur funció: digestius, emètics, purgants, alterants i purgants, vermífugs, expulsius, etc. i la llista és extensa, amb increment dels medicaments químics, com: "tártaro vitriolato, sal de amoniaco, cremor tártaro, etiope mineral, tártaro mar-

cial, tártaro emético, mercurio dulce, sal prunella, azafrán de Marte aperitivo, antimonio crudo, etc."

I també els provinents d'Amèrica: "zarzaparrilla, raíz de hipecacuana, pulpa de tamarindos, raíz de mechoacan, canela, serpentaria virginiana, quina, palo sasafrás, granos de cacao, etc." Cita a Bateí, Fernellí, Fuller, Palacios, Baglivi, Charas, la Farmacopea Augustana, però també a Mesue.

Del Col·legi de Cirurgia de Barcelona és el *Codex Formularum Chirurgis* (1771), en el qual se citen bastants fórmules de Fuller, algunes de Galé, de Vigo i Helvetio.

En realitat, l'obra més completa i pensada és el *Tratado Theorético-Práctico de la Materia Médica* de Juan Rance (1773) en tres volums. En la Introducció afirma "No he entrado en la larga y confusa exposición de un sin número de medicamentos compuestos, que se encuentran en las Pharmacopeas, porque creo que no es en las grandes composiciones donde se deben buscar siempre los tesoros de la salud; pocos remedios bien empleados y la Naturaleza, bastan..."

Queda palesa la seva posició anti-poli-farmàcia de Mesue i Avicena, però és una obra completa i equilibrada entre el galenisme i el quimisme.

"...dexamos...opiniones erroneas, examinemos solamente los dos pareceres que tienen oy algun credito...". Estos dos pareceres son el de los Chimicos, que creen que los medicamentos obran por sus principios; y el de aquellos que piensan que la virtud de los medicamentos es debida a sus moléculas integrantes primarias o secundarias.

Cita sovint Staahl, Hoffman i Boerhaave.

Classifica els medicaments en interns i externs. Entre els primers distingeix nombroses seccions. Així, la primera la dedica als "evacuants", amb un primer capítol de purgants. Entre aquests hi ha: *sal de Epsom, seu anglicam vel catharticum amarum, sal armoniaco* penetrada por el azeite de vitriolo, *sal vegetabile* seu tartarum solubile, *sal gemma, sal admirable de Glaubero, sal de duobus vel arcanum duplicatum, sal polycresta de Seignette, etc.*

Cronològicament acabo amb els medicaments de l'obra de Domingo Vidal (1785) -*Tratado de las enfermedades de los ojos*- que conté un gravat de l'efigie de Virgili (ja mort el 1776). També és assenyada la introducció "...Las fórmulas son pocas, pero he procurado escoger las más simples y eficaces; en la inteligencia que las que el Cirujano instruido sabe formarse a la cabecera del enfermo suelen ser siempre las mejores...". Naturalment, per la data (1785), hi ha un increment de medicaments químics (vg: *agua mercurial, manteca de antimonio, piedra infernal, tutia, vitriolo blanco, sal amoniaco, alumbre crudo, agua de cal, la caustica de Lemery, aguas destiladas de Solano, emplasto de cerusa, emplasto de Vigo con merrcurio, espiritu de vitriolo, sal de Saturno, tutia, etiope mineral, aquila alba, azufre vivo, azafrán de los metales, piedra medicamentosa de Crollio, preparaciones de plomo, etc.*) No hi manquen les drogues americanes, tals com "sarsaparilla, tintura de benjui, pildoras balsamicas del Perú, id. de Tolú, coci-

miento de leños sudoríficos de guayaco, etc.". Ni les curioses, com ara: "esperma de ranas, el mercurio extinguido con saliva, agua de pollo, agua de nieve bien fria, agua tibia, sangre de pichón, grasa reciente de vivoras, cáscaras de huevo calcinadas, estiércol de lagarto, polvos de millepedes". I d'altres amb cites d'autors "químics", com Charas, Lemery, Crollius, o bé clàssics com Cels, Rasis, Paré, Aquapendente. Força sovint cita sagnies, lavatives, purgants, bon règim, dieta i quietud.

Un coetani de Virgili, el Padre Feijoo, escrivia:

"Oh, quanto más importa para los aciertos de la cura, la experimental penetración de la naturaleza y qualidades de los remedios, que el vano aparato de los silogismos y escolastica discusión de las questiones teóricas. El conocer prácticamente las armas con que se ha de combatir la dolencia ¿Como puede menos de importar mucho para expugnarla? Con una pequeña piedra mató David al gigante...".

El dinàmic i aferrissat treballador Virgili no tingué pas temps d'escriure i polemitzar com el P. Feijoo; més aviat va escriure pocs articles o llibres, però sí moltes cartes, reglaments, programes d'estudis, peticions, etc. i sobretot va operar amb rapidesa i precisió i fou un planificador i organitzador perfecte i executor constant, amb l'obra dels modèlics col·legis de cirurgia de Cadis i Barcelona (i indirectament en el de Madrid), i va ésser també capdavanter a enviar becaris a l'estranger, amb un seguiment detallat del seu aprofitament. En definitiva, va renovar radicalment la cirurgia espanyola i ens llegà institucions i deixebles, com Leandro de Vega, Diego Velasco, Francisco Villaverde, Canivell, Rancé, Lacaba, Vidal, Gimbernat, Grassot, Ribas, Capdevila, etc., i va influir en personalitats científiques, com Jordi Joan, Ulloa, Celestino Mutis, Ruiz, etc.

Quan de nen en Pere jugava a tirar palets als gorgs del "riu" vora l'ermita del Roser de Vilallonga, no podia imaginar que la munió de gracioses ones que provocaven els impactes en l'aigua eren una premonició dels molts fets transcendents que més tard va causar i de la constel·lació de brillants deixebles que va formar per a la cirurgia de la Il·lustració.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Alos, Joan (1686). *Pharmacopea Cathalana sive Antidolarium Barchinonense*. Barcelona.
- Anonim (1769). *Proyecto de Hospital Militar*.
- Arnald de Vilanova (1505). *Opera*. Lió.
- Bech J (1967). Sinopsi biogràfica de Pere Virgili. Treball inedit d'Historia de la Ciència. Facultat de Biologia.
- Bech J (1985a). Precisió sobre la ubicació de Pere Virgili en els anys 1732 a 1735 i hipòtesi sobre els motius del lloc d'enterrament de Virgili a Barcelona. *Gimbernat* 14: 43-47.
- Bech J (1985b). Sobre els privilegis de noblesa de Castella i "Fuero de hijodalgo" concedits per Ferran VI a Virgili i l'ús d'aquests a Barcelona. *Gimbernat* 14: 49-59.
- Bech J (2000). De la farmàcia dogmàtica a la farmàcia química i la transició a Catalunya. *Discurs Inag. Curs 2000*. Reial Ac. Farmàcia de Catalunya. 11-51.
- Bech J, Grau C (1998). *Literatura Farmaceutica emprada a Catalunya en el periode 1600-1750*. BSAHFC, 17: 83-105.

- Bech J, Tarragó T, Grau C (1996). Obres de Medicina, Farmàcia i Ciències Físiques, Químiques i Naturals de l'inventari de 1740 (Manuscrit num. 1394 catalog per títols de la B.U.B.) del convent dominicà de Santa Caterina de Barcelona. Gimbernat. 26: 99-120.
- Bedel Ch, Huard P (1988). *Medicine et Pharmacie au XVIIIeme siecle*. Hermann. Paris.
- Charas M (1676). *Pharmacopée royale, galenique et chymique*. Paris.
- Codex medicamentarius seu pharmacopoea Parisiensis (1638). Paris.
- Codex Formularium Chirurgis (1771). Cadiz.
- Danon J (1978). *Visió històrica de l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona*. Fund. Vives Casajuana. Barcelona.
- Donzelli G (1675). *Teatro farmaceutico, dogmatico, e spagirico*. Napoli.
- Lemery N (1697). *Pharmacopoe Universelle*. Paris.
- Loeches J de (1721). *Tyrocinium pharmaceuticum theorico-practicum galeno-chymicum*. Madrid.
- Marcili Ficino (1529). *De vita*. Libri tre. Basilea.
- Milans, Bonaventura, Rosell, Carolus Vicentius (1741). *Synopsis formularum medicarum*. Barcelona.
- Olçina, H (1741). *Catalogus Medicaminum*. In *Synopsis Formularum*.
- Palacios y Bayo F (1706). *Palestra pharmaceutica, chymico-galenica*. Madrid.
- Pascual Lobet J (1677). *Particulares Medicamentorum Descriptiones...* Barchinonae.
- Pharmacopoeia Matritensis (1739). Madrid.
- Puig F (1753). *Principios de Cirurgia*. Barcelona.
- Puig F (1769). *Avisos sobre el metodo de recetar*.
- Rancé J (1773). *Tratado theorico practico de la materia medica*. 3 vols. Barcelona.
- Riera J (1976). *Cirurgia española ilustrada y su comunicación con Europa*. Univ. Valladolid.
- Tarifa o Memorial dels preus que de les medicinas deven sols exigir los apotecaris del present Principat de Cathalunya (1674). Per lo Magnific Dr. Ramon Monnar. Barcelona.
- Tarifa Nova en los preus de las medicinas dels Apotecaris del present Principat de Catalunya (1686). ... per ordre del Magnific Doctor Joan Alos.. Barcelona. 26pp.
- Tarifa Nova en los preus de las medicinas dels Apotecaris del present Principat de Catalunya (1696). ... Dr. Joseph Christofol Tixedas y Sabater... Barcelona. 26pp.
- Tarifa y nou redres en los preus de las medicinas , tant simples, com compostas, etc. 1702 ..Dr. Francesch Sanpera... Barcelona. 55pp.
- Tarifa y arancel de Medicinas (1718) Dr. Sebastian Greagh. Barcelona. 52pp.
- Tarifa y arancel de Medicinas (1724) Dr. Sebastian Greagh. Barcelona. 36pp.
- Tarifa y arancel de Medicinas (1727) Dr. Sebastian Greagh. Barcelona. 40pp.
- Tarifa y arancel de Medicinas (1730) Dr. Sebastian Greagh. Barcelona. 39pp.
- Tarifa y arancel de Medicinas (1733) Dr. Sebastian Greagh. Barcelona. 39pp.
- Tarifa o Nueva Instrucción (1737) Dr. Thomas Clarassó y Vilar. Barcelona. 44pp.
- Tarifa y arancel de Medicinas (1740) Dr. Thomas Clarassó y Vilar. Barcelona. 44pp.
- Tarifa o Nueva Instrucción (1743) Dr. Thomas Clarassó y Vilar. Barcelona. 44pp.
- Tarifa o Nueva Instrucción (1749) Dr. Thomas Clarassó y Vilar. Barcelona. 43pp.
- Tarifa o Nueva Instrucción (1752) Dr. Thomas Clarassó y Vilar. Barcelona. 43pp.
- Tarifa o Nueva Instrucción (1754) Dr. Antonio Pla. Barcelona. 43pp.
- Tarifa o Nueva Instrucción (1755) Dr. Antonio Pla. Barcelona. 42pp.
- Vega L de (1759). *Pharmacopea de la Armada*. Cadiz.
- Vidal D (1785). *Tratado de las enfermedades de los ojos*.
- Vidos y Miró J (1720). *Medicina y Cirugia Racional y Espagirica*. Zaragoza.
- Virgili P (1740, 1743, 1744). *Tres cartes manuscrites*. Archiu de Simancas.

NECROLÒGIQUES

Santiago Vidal i Sivilla

(Talarn 1916-Barcelona 2000)

Per sort o per desgràcia, segons com es miri, he hagut de fer i llegir moltes necrològiques. És el tribut a la longevitat i a l'haver tingut molts i bons amics. Un d'aquests fou sens dubte el Doctor Santiago Vidal i Sivilla. Ens coneguèrem a la fi de la guerra, en retornar al carrer de Casanova, després de tres anys d'absència. Ell estudiava un curs davant meu, però ens veiem sovint perquè aleshores els estudiants de fisiologia i farmacologia estàvem junts als vells locals del desaparegut Institut de Fisiologia de Pi Suñer i Bellido. Acabada la carrera, tots dos seguïrem camins paral·lels, ell a Fisiologia amb el Dr. Jiménez Vargas i jo a Farmacologia amb el meu mestre García-Valdecasas.

En aquells moments hi havia una gran activitat al departament de Fisiologia. A més del Dr. Vidal i Sivilla, s'hi trobaven el Dr. Pié, que després l'acompanyà a les oposicions que guanyaren, i noms més tard tant coneguts com el Dr. Paravisini, el Dr. Prandi, el Dr. Giménez-Camarasa, la Dra. Jurado i altres.

Encara recordo que poc abans d'anar-se'n a Madrid tinguérem una conversa a les portes de la Facultat. Ell tenia la preocupació normal de l'opositor i jo, que ja en tenia dues oposicions a les espatlles, li deia que el que cal és anar-hi i que el que no s'han de donar mai són facilitats als competidors. Era l'any 1957 i Vidal obtingué merescudament la Càtedra. Estigué un any a Cadis, que tan bé coneixem alguns de nosaltres, ja que aleshores solia ésser la porta d'entrada dels catedràtics. Al cap d'un any, el 1958, ocupà la Càtedra de Fisiologia de Barcelona, vacant per la marxa del Professor Jiménez Vargas, que se n'anà a Pamplona, on romandria fins a la seva jubilació.

Molts anys de permanència a Barcelona permeteren al Dr. Vidal i Sivilla desenvolupar una tasca important. Tingué el mèrit d'envoltar-se de meritoris col·laboradors i deixebles, als quals empenyia i donava sempre oportunitats. Prova d'això són els fisiòlegs que han arribat al professorat després d'anys de treballar amb el Dr. Vidal i Sivilla, com el Dr. Carreras, el Dr. Gual, el Dr. Mezquita i el Dr. Segura, entre altres. Recordem també els col·laboradors del Dr. Vidal i Sivilla, desapareguts abans que ell, com el Dr. Oppenheimer, dels primers temps, que també col·laborà amb farmacologia, i el Dr. Domingo i la Dra. Benasco. En conjunt, una brillant escola que fa perviure la tasca del seu cap.

El Dr. Vidal i Sivilla tingué relacions continuades amb centres estrangers, on va assistir a nombrosos congressos i reunions. Fruit d'aquestes relacions fou l'interès per enviar els seus deixebles a complementar la seva formació a centres estrangers importants. Així envià, per citar sols alguns dels més caracteritzats, el Dr. Segura a Hamburg, on el trobarem el 1963, el Dr. Carreras a Kansas i el Dr. Mezquita a Houston. La majoria dels seus deixebles han fet una carrera brillant a la universitat o a l'exercici hospitalari i privat. Crear una escola no es tasca fàcil i la modestia natural del Dr. Vidal i Sivilla no feia pensar als que no el coneixien de prop el que feia al llarg de la seva vida.

El Dr. Vidal i Sivilla tingué sempre, al costat de la seva vessant investigadora, molt present el deure de la docència. Promocionà tractats de fisiologia, com el de Rein-Schneider, que volia introduir a Espanya i, després, el del seu mestre, el Dr. Jiménez Vargas, ja que no considerava adient el sistema dels apunts. Com a investigador, treballà molt el tema de l'absorció intestinal, especialment dels sucres. Publicà treballs a revistes molt importants, sobretot a Espanya a la "Revista Española de Fisiología", i a l'estranger, als prestigiosos "Pfluggers Archivs fur Biochemie". Fou assidu de congressos nacionals i internacionals, on presentava els seus treballs i els dels seus col·laboradors. Fou en resum, un científic constant la senzillesa del qual amagava la importància de la seva contribució a la fisiologia nacional.

Si això és, a grans trets, el seu aspecte professional, cal també considerar l'humà. Era un home de gran honestedat, que no deixava mai d'ajudar i donar possibilitats als seus deixebles, el que li permeté crear una veritable escola, de la qual tenim molts testimonis al nostre voltant. En el tracte personal era afable, parlava amb mesura i escoltava molt. Jo vaig tenir amb ell una relació molt bona, ens vèiem sovint i teníem llargues converses sobre temes científics o personals. Podríem dir que, segons el precepte evangèlic, estimava els altres com a ell mateix. Era realment un home pacífic i fou un pare atent i un exemple per als seus fills.

Deixem en darrer lloc el seu pas per l'Acadèmia. Amb mèrits de sobres, ingressà a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya (aleshores de Barcelona), el 20 de Febrer de 1983. el seu discurs fou sobre "Regulació de l'expressió genètica i diferenciació cel·lular en els eucariotes", subjecte que demostrava l'alt nivell de coneixements del nou acadèmic en un terreny fronterer de la embriologia, la bioquímica i la fisiologia Con-